

Universiteit van het Noorden

UNIVERSITEIT VAN HET NOORDEN:
VIER EEUWEN ACADEMISCH LEVEN
IN GRONINGEN

DEEL III DE ZAKELIJKE UNIVERSITEIT, 1945-2021

KLAAS VAN BERKEL

Hilversum
Verloren
2022

Deze publicatie kwam mede tot stand dankzij financiële steun van
de Stichting Nicolaas Mulerius Fonds en het college van bestuur
van de Rijksuniversiteit Groningen

Ter nagedachtenis aan Ernst Heinrich Kossmann (1922–2003)

Afbeeldingen op het omslag: voorkant Linnaeusborg (Collectie Universiteitsmuseum Groningen);
deel van de wandschildering in de aula van het Academiegebouw (Collectie Universiteits-
museum Groningen); rug het negentiende-eeuwse Academiegebouw (Collectie Universiteits-
museum Groningen) achterkant cortège van hoogleraren op weg naar de Martinikerk voor
de uitreiking van de eredocoraten tijdens het lustrum van 2014 (Beeldbank RUG).
Losse portretten: voorkant Epke Zonderland, C.E. Visser, P.J. Bouman, F. Zernike, Eric Bleumink;
rug E.H. Kossmann, Paramanga Ernest Yonli (promovendus uit Burkina Faso, 1997), S. Poppema;
achterkant C. Wijmenga, J.Th. Snijders, G. van der Leeuw, Ian Buruma
(alle foto's Collectie Universiteitsmuseum Groningen).

© 2022 Klaas van Berkel
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789087049478

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

INHOUDSOPGAVE

Inleiding tot deel III	9
------------------------	---

NIEUWE ZAKELIJKHEID (1945-1965)

Inleiding	15
1 Gefnuikte vernieuwing (1945-1950)	17
‘Wilt heden nu treden’ 18 De schaduw van de zuivering 23 Geschonden stad 27 Pogingen tot vernieuwing 30 ZWO – een paard van Troje? 39 Nieuwe gezichten 42 De campagne’ tegen Plessner 44 Een succes, maar niet zoals gewenst: de economische faculteit 49 Boerenvrijheid 51 Een wasende stroom studenten 59 Internationale heroriëntatie 62 Coca-cola, Bikini-geiten en anticonceptie: Amerikaanse wonderen 64 Het einde van de vernieuwing? 68	
2 In de ban van de groei (1950-1965)	71
Groningen bouwt aan de toekomst 71 Studenten in cijfers 74 Wetenschap en sentiment: het eerste doctoraal Fries 75 De groei van het personeelsbestand 79 Gouden jaren 81 Licht en schaduw 84 De huldiging van Zernike 89 Groeistuipe 93 Nieuwe faculteiten: sociale wetenschappen en filosofie 98 Kouwer tegenover Heymans 102 Internationaal contact 107 Koude Oorlog 112 Conclusie: stabiel Nederland in een gespannen wereld 114	
3 Op zoek naar de juiste bestuursvorm	117
De reorganisatieplannen van Reinink c.s. 117 Op weg naar een nieuwe wet 121 Curatoren staan op hun strepen: de kwestie-Vondeling 127 De wet van 1960 130 De roep om meer bestuurskracht 133 F.H.L. van Os, de eerste meerjarige rector magnificus 134	
4 Ruimte voor de universiteit	139
Mondjesmaat bouwen (1945-1955) 139 Het Drie Kernen Plan 146 Paddepoel 147 De Harmonie 152 Het Academiegebouw 156 De natuurwetenschappen 156 Het Rekencentrum i.o. 161 Het medisch complex 164 De alfa-faculteiten 168 Tot slot: Vosbergen als oord van verlangen 171	

- 5 Sleutelen aan het onderwijs 173
 Voorlichting, een 'question brûlante' 173 | Lagere drempels 179 |
 Studieduur en rendement 182 | Studievrijheid of reglemente-
 ring? 185 | Sleutelen aan het programma 189 | Selectie 192 | Kortere,
 praktijkgerichte opleidingen 193 | Het onderwijs in de praktijk 195
- 6 Wetenschap naar Amerikaans voorbeeld 201
 Het voorbeeld van Amerika 202 | Eerland en de thoraxchirurgie 203 |
 De kunstmatige nier van Willem Kolff 207 | Amerikanisering van de bètaweten-
 schappen 211 | Adriaan Blaauw en de sterrenkunde 211 | Wijnberg,
 Kommandeur en de Groningse scheikunde 215 | De solisten 222 |
 Uit de ivoren toren? 228 | De samenleving veranderen, regionaal
 en mondiaal 231 | Bouman en de Noord-Groningse streekverbete-
 ring 231 | Röling en de polemologie 234 | Pleidooien voor autonome
 wetenschap 239 | Aarzelend wetenschapsbeleid 241
- 7 Kantelend studentenleven 243
 Herstel van het verzuild bestel 244 | De opbouw van een academische
 verzorgingsstaat 258 | De *senatskoets van Vindicat* 270 | Een 'vieze bende' in
 Corpus den Hoorn 273 | Herfsttij der studentencorpora 275 | De inbraak
 van de Studentenvakbeweging 284
- 8 De slinkende soevereiniteit van de hoogleraren 293
 Een bont gezelschap 294 | Een besloten *genootschap* 295 | Kibbelende
 hoogleraren 300 | Promotie vereist? 304 | Nog meer benoemings-
 perikelen 306 | Vrouwen in de universiteit 308 | Een dichteres als
 hoogleraarsvrouw 312 | Buitenlanders ongewenst? 313 | Een hoger
 oordeel 315 | De moderne wetenschapper: David de Wied en de endocrinolo-
 gie 316 | Een wereld van papier en telefoon 319 | De emancipatie van de
 wetenschappelijke staf 324
- 9 Het ritselen van een nieuwe tijd (1964-1965) 333
 De voorbereidingen van het lustrum 334 | Het programma 335 | Een
 dienende universiteit 339 | Slot 344

DEMOCRATISCH INTERMEZZO (1965-1980)

- Inleiding 347
- 10 De democratisering (1965-1973) 349
 De bom van Maris 350 | De ontvangst van het rapport-Maris 354 | De
 moeizame weg naar de Tussentijdse Bestuursvorm 361 | De invoering
 van de Tussentijdse Bestuursvorm 367 | Democratisering aan de ba-
 sis 375 | De komst van de WUB 387 | Planning volgens McKinsey 391 |
 De komst van de *Universiteitskrant* 393 | De invoering van de WUB 397

- 11 Naar de nullijn (1973-1980) 401
 Nog meer studenten 402 | De Friese vestiging in Leeuwarden 405 | Financiële begrenzing 407 | De eindeloze herstructurering I: de nota-Posthumus 412 | De eindeloze herstructurering II: de wet-Posthumus 415 | Twee affaires: Hermans en Vermaning 418 | 'Met Hermans!' 420 | De eindeloze herstructurering III: de Wet Tweefasestructuur 428 | De WUB: gewikt en gewogen en te licht bevonden? 429 | Verlopend getij 440
- 12 De universiteit in de stedelijke ruimte 443
 Bouwen voor de bèta's in Haren en Paddepoel 444 | Grootse plannen voor het Hortusgebied 448 | Heresingel 13: een academische gemeenschap in het klein 452 | Strijd om De Harmonie 456 | Revolutie op het stadhuis 459 | Een multifunctioneel gebouw in Paddepoel 462 | De nieuwe Universiteitsbibliotheek 463 | Het Rekencentrum en de computerinfrastructuur 467 | Het Academisch Ziekenhuis: van gesloten naar open 470 | Het Harmoniecomplex 478 | Conclusie 479
- 13 Docent-onafhankelijk onderwijs? 497
 Een nieuw vak: onderwijskunde 498 | Formalisering en vernieuwing van het onderwijs 502 | Het COWO schiet te hulp 507 | Contouren van een nieuw hoger onderwijs 510 | Vorming versus instructie 514 | Studium generale 518 | Conclusie 520
- 14 Wetenschap en democratie 523
 Wetenskapskritiek 524 | Waardevrijheid in de economische wetenschap? 527 | Weinig tijd voor wetenschap 529 | Paradepaardjes 531 | De gedragsbiologie van G.P. Baerends 532 | Voorbeeldige scheikunde 534 | Maatschappelijk verzet tegen recombinant-DNA-onderzoek 538 | Geen wereldniveau, wel grensverleggend 540 | Serieus wetenschapsbeleid 544 | Conclusie 550
- 15 Studentenbeweging en studentenwereld 553
 Een revolutie van manieren en moraal 554 | De Gronstra verdwijnt, de GSB verschijnt 556 | Studentenvoorzieningen 561 | Succes en falen van de GSB 566 | Afscheid van VERA en Unitas 575 | Albertus hobbelt door 579 | Magna Pete opgeslokt 582 | Crisis bij Vindicat 585 | Beschut, verzorgd en vrij 588
- 16 De hoogleraar onttroond? 589
 Afscheid van de senaat 590 | Bernard Delfgaauw, hoogleraar-activist 593 | Restanten van de professorale waardigheid 596 | De professor is nog steeds een man 599 | Besluit 604
- 17 Het vervlogen visioen van Snijders 605

DE MARKT OP, DE WERELD IN (1980-2021)

Inleiding	611
18 Magere jaren (1980-1990)	613
Bezuinigingen, eerste ronde 614 De ontdekking van de markt 620 In de etalage 625 De ondernemende universiteit 628 Bezuinigingen, tweede ronde 633 Om de kwaliteit van de RUG 635 Bestuurlijke rust 641 Een opvallend onopvallende man 644 De kernuniversiteit van Simon Kuipers 648 Bouwen in jaren van schaarste 652 Van propedeuse naar bul naar baan 656 Grenzen aan de vrijheid van onderzoek 660 Modern personeels- en emancipatiebeleid 666 De Mussengang 670 'Bureau Buitenland' 672 Vitaler dan ooit 676	
19 Op weg naar Yantai en terug (1990-2021)	679
De mannen – en één vrouw – aan het roer 679 Over Eric Bleumink 681 Macht zonder tegenmacht 687 Een diverser onderwijsaanbod 692 Verschooling van het onderwijs 694 Een ongemakkelijk eredoctoraat 697 Internationalisering van het onderwijs I: de bachelor-masterstructuur 700 Door hoepeltjes springen 702 Internationalisering van het onderwijs II: De wereld als podium 704 Internationalisering van het onderwijs III: met de RUG op reis 706 Internationalisering van het onderwijs IV: resultaten en problemen 709 Internet en digitalisering 712 Stenen, glas en staal 714 De tucht van het telraam: een nieuwe onderzoekscultuur 717 Ben Feringa: verbeelding en belofte 722 Kennis, kunde, kassa: maatschappelijke dienstverlening 727 De bekroning die niet doorging: Yantai 729 Een inclusieve academische gemeenschap? 735 Ritzen Koeriers 717 De UK: barometer van de academische gemeenschap 740 Een onuitroeibare aandrift tot weten 744	
20 Lessen van corona	747
Noten	751
Lijst van afkortingen, bronnen en bibliografie	829
Namenregister	838
Woord van dank	853

INLEIDING TOT DEEL III

In 1945, onmiddellijk na het verdrijven van de Duitse toepen, sloot de Groningse universiteit haar deuren, nadat al in 1943 het onderwijs feitelijk was komen stil te liggen. In 2020 sloot de universiteit opnieuw haar deuren, nu in verband met de corona-epidemie en de afgekondigde lockdown. Het onderwijs ging, voor zover dat kon, online wel door, maar de gebouwen gingen dicht. In dit derde deel van *Universiteit van het Noorden* wordt de tijd tussen beide sluitingen beschreven.

De periode in de Nederlandse geschiedenis die begint met het verdrijven van de Duitse bezetter in 1945 heet de eigentijdse geschiedenis. Eigentijds is een rekbaar begrip, omdat voor de leden van de jongere generatie de eerste decennia na de oorlog alerminst samenvallen met hun eigen geschiedenis. Ook voor de docenten die dit vak geven geldt dat; geen van hen is geboren vóór 1950. Maar onder de oudere generatie zijn er nog flink wat die die hele periode wel hebben meegemaakt en de mogelijkheid ooggetuigen te spreken van de oorlog in Indonesië, de jaren van de wederopbouw en de democratisering van de samenleving in de jaren zestig van de vorige eeuw geeft het vak eigentijdse geschiedenis een apart karakter.

Het beschrijven van de periode van de eigentijdse geschiedenis stelt de onderzoeker, ook de universiteitshistoricus, voor een bijzondere opgave. Naarmate de kloof tussen het heden en het verleden smaller wordt, nemen de bronnen in omvang en variëteit toe. Behalve de documenten nagelaten door officiële instanties, de archieven van organisaties en bewegingen, de boeken en tijdschriften en de leggers van landelijke en regionale kranten zijn er nu ook de online bronnen en gegevensbestanden; behalve naar papieren of digitale bronnen kan de historicus nu ook op zoek gaan naar ooggetuigen met hun herinneringen aan zaken die nooit op papier of anderszins zijn vastgelegd. Tegelijk ligt juist ook door die overvloed aan materiaal het gevaar van vertekening van het verleden op de loer. De bronnen zijn nog amper geschikt, voor veel onderwerpen geldt dat de eerste ordening nog moet plaatsvinden en de historicus heeft bovendien nog last van zijn eigen zeer feilbare geheugen. Wie eigentijdse geschiedenis bedrijft, begeeft zich op glad ijs, dat gladder wordt naarmate het heden naderbij komt.

De eigentijdse historicus schrijft verder nog over mensen die er nog zijn, die een mening kunnen hebben over wat de historicus schrijft en die dat kunnen laten weten. Dat vergt dat de eigentijdse historicus zowel onverschrokken als voorzichtig moet zijn. ‘Wanneer iemand zich de rol van geschiedschrijver aanmeet, moet hij afstand nemen van elke vorm van sympathie en afkeer’, schreef in de elfde eeuw de eerste vrouwelijke geschiedschrijver, Anna Komnene (geciteerd en vertaald door Marinus Wes). ‘Men moet niet aarzelen zijn vrienden te bekritisieren en zijn vijanden te prijzen’, voegde zij daar aan

toe. Lof toezwaaien en kritiek uitdelen is niet mijn opzet geweest; voorop staat dat ik wil laten zien waarom bepaalde zaken liepen zoals ze zijn gelopen en wat de beweegredenen waren van de hoofdrolspelers in de geschiedenis van de Groningse universiteit. Maar een oordeel vellen is vaak onontkoombaar en dat vereist zorgvuldigheid en voorzichtigheid. Desalniettemin weet ik dat ik sommige van mijn collega's zal teleurstellen simpel door het feit dat ik hun wetenschappelijke of bestuurlijke prestaties niet of slechts in het voorbijgaan vermeld of hen alleen noem om dingen die zij zelf niet belangrijk vinden.

De eigentijdse universiteitshistoricus past tot slot ook bescheidenheid. Wat hij of zij presenteert kan in veel opzichten slechts een eerste voorstel zijn om het recente verleden in een bepaald licht te zien. Het past zo'n historicus bovendien om de lezer te vertellen waar zijn of haar eigen leven verstrengeld is geweest met het beschreven verleden. In het onderhavige geval moet de lezer dus weten dat ik van 1971 tot 1978 in Groningen geschiedenis en filosofie heb gestudeerd, daarna uit Groningen vertrokken ben om elders te promoveren en een loopbaan te beginnen, maar in 1988 weer ben teruggekeerd om in Groningen hoogleraar geschiedenis na de middeleeuwen te worden. In mijn eerste Groningse periode heb ik actief deelgenomen aan de studentenpolitiek, in de tweede periode heb ik als wetenschappelijk directeur van een onderzoeksschool op het terrein van de cultuurwetenschappen een bescheiden rol gespeeld in de universitaire bureaucratie. Ik heb geprobeerd vooroordelen die zouden kunnen voortkomen uit mijn connectie met de letterenfaculteit, die altijd in de Groningse binnenstad is gebleven, proberen te corrigeren door ook een tijdlang domicilie te kiezen bij de astronomen op het Zerniketerrein, maar of dat voldoende is geweest zou ik niet durven te zeggen.

Toch denk ik te kunnen zeggen dat de Groningse universiteitsgeschiedenis tussen 1945 en 2020 een bepaalde samenhang vertoont. Mijn vormende jaren liggen in de periode van de democratisering van de universiteit en het ligt dan voor de hand die jaren als de kern te beschouwen van de naoorlogse geschiedenis van de universiteit. Maar naarmate ik mij meer in de materie verdiepte, raakte ik er steeds meer van overtuigd dat de democratisering eerder een intermezzo was in een beweging van toenemende verzakelijking van het universitaire leven sinds het midden van de twintigste eeuw. Ik vat daarbij verzakelijking op als de voortgaande vervanging van persoonlijke, vaak informele en op vertrouwen gebaseerde relaties door zakelijke, in formele afspraken vastgelegde verhoudingen. Ook in de roerige jaren zestig ging die verzakelijking door, en in sommige opzichten was de studentenbeweging zelfs een uiting van de verzakelijking van de academische verhoudingen. Die toenemende verzakelijking werd alleen tijdelijk aan het zicht onttrokken door het spektakel van demonstraties, bezettingen en massavergaderingen. In de loop van de jaren zeventig en zeker na 1980 hernam het proces zijn gang en werd de universiteit, mede onder invloed van veranderend overheidsbeleid, een ondernemende, marktgerichte en internationale organisatie voor onderwijs en onderzoek. De poging om in het Chinese Yantai een nevenvestiging van de Groningse universiteit te vestigen was daar misschien wel het ultieme uitdrukking van.

Grote sociologen als Ferdinand Tönnies, Max Weber en Karl Mannheim hebben over dit proces van verzakelijking imposante theorieën ontwikkeld en ik kan niet ontkennen dat sommige van hun ideeën, bijvoorbeeld over *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*, op de

achtergrond een rol hebben gespeeld in mijn interpretatie van de recente geschiedenis van de Groningse universiteit. In het voetspoor van genoemde sociologen beschouw ik het proces van verzakelijking als onontkoombaar en niet per se verkeerd. Wij kunnen wel terugverlangen naar een tijd waarin nog niet alles een zakelijke transactie was, maar we zouden er niet in willen leven. Maar afgezien daarvan is het niet mijn bedoeling geweest de Groningse universiteitsgeschiedenis te presenteren als een exempel van een proces dat in algemenere termen door grote en kleine sociologen is beschreven. Ik heb vooral de rijkdom van de Groningse universiteitsgeschiedenis willen tonen en het materiaal willen aandragen voor de beantwoording van de vraag: in hoeverre heeft een zakelijke, meer en meer op de markt georiënteerde universiteit als de Groningse haar academische karakter weten te behouden?

NIEUWE
ZAKELIJKHEID
(1945-1965)

INLEIDING

‘Nederland herrijst!’ Nog voor de laatste Duitse soldaten in Nederland zich hadden overgegeven, klonk deze kreet al door de straten. Nederland was door de Duitsers vernederd en het land had zwaar te lijden gehad onder het nazibewind, maar nu zou het weer opstaan, aan de wederopbouw beginnen en het leed van de oorlog snel achter zich laten.

Wederopbouw is inderdaad wat Nederland tijdens de eerste twee decennia na de oorlog kenmerkt. Het puin werd geruimd, de infrastructuur gerepareerd en de oude maatschappelijke verbanden in ere hersteld. Er waren tegenslagen, zoals het verlies van Indië en de Watersnoodramp van 1953, maar de economie overtrof al snel het vooroorlogse niveau en het Deltaplan beloofde een definitief einde te maken aan de dreiging die de zee altijd geweest was. Toch staan de jaren vijftig, die in Nederland eigenlijk doorliepen tot halverwege de jaren zestig, in de collectieve herinnering eerder te boek als verzuild, conservatief, preuts en volgzzaam dan als dynamisch, toekomstgericht en modern. Begrijpelijk voor wie kijkt naar het politieke leven, waarin de vooroorlogse partijen weer domineerden, of naar het kerkelijk domein waar dominee en pastoor het nog voor het zeggen leken te hebben. Maar wie daar doorheen kijkt en let op maatschappelijke en culturele patronen, merkt dat de suffe reputatie van Nederland in de jaren vijftig niet terecht is. Onder de oppervlakte van een verzuilde natie gingen in die jaren verschuivingen van seismische proporties schuil die het land langzaam maar onafwendbaar de moderne wereld in duwden. De welvaart nam sprongsgewijs toe, de verzorgingsstaat kwam tot volle wasdom, Nederland industrialiseerde in hoog tempo en op cultureel gebied volgde het ene experiment op het andere. Het gonsde in Nederland van nieuw leven.

Aan de Groningse universiteit was het niet anders. De façade leek onveranderd; curatoren en senaat bestuurden nog steeds de universiteit, het Broerplein bleef het vertrouwde hart van de universiteit en in het studentenleven leek de heerschappij van de traditionele corpora onaangetast. Maar achter de façade, buiten het zicht van de meeste voorbijgangers, veranderde er heel veel. Tussen 1945 en 1965 verviervoudigde het aantal studenten en steeds meer studenten kwamen uit niet-academische milieus, die zich niet meer zo makkelijk voegden naar de zeden en gewoonten van de klassieke universiteit van voor de oorlog. Voor al die nieuwe studenten werd een complete academische verzorgingsstaat opgetuigd, die voorzieningen in het leven riep waarvan vorige generaties studenten alleen maar hadden kunnen dromen. Weggestopt in een kelder in een grachtenpand en later een oud fabrieksgebouw aan de rand van de binnenstad kwamen de eerste computers van de universiteit te staan, die in vakgebieden als de as-

tronomie en de organische scheikunde voor een omwenteling zorgden. Wetenschappen als de geneeskunde en de experimentele en technische natuurkunde raakten steeds meer in de greep van de techniek. Om de groei van de universiteit in goede banen te leiden moest er flink gebouwd worden en daarbij schuwden de bestuurders grote ingrepen in het stedelijk en academisch weefsel niet. Nieuwe gebouwen met rechte hoeken en strakke lijnen gaven uitdrukking aan een nieuwe geest van zakelijkheid die over de universiteit vaardig was geworden. Ten slotte werd voorzichtig getornd aan de almacht van de hoogleraren, de mannen en een paar vrouwen die zich de kern van de universiteit waanden, maar steeds meer moesten ervaren dat ook anderen iets te zeggen kregen over wat zich op de universiteit afspeelde.

1 GEFNUIKTE VERNIEUWING (1945-1950)

De vrede leek zo mooi toen het nog oorlog was. Maar toen alles voorbij was en de schade – in menselijk, materieel en moreel opzicht – opgemaakt kon worden, viel het bitter tegen. Er waren veel doden te betreuren, onder wie meer dan 100.000 Joodse Nederlanders, er was gebrek aan van alles en nog wat, en talloze landgenoten zaten met een fout verleden, dat stug verzwegen werd. Nederland was na de oorlog een verarmd land. Steden als Rotterdam, Den Haag, Middelburg, Arnhem, Nijmegen, Venlo en Groningen lagen gedeeltelijk in puin, bruggen en wegen waren vernield, fabrieken bleken door de bezetter leeggeroofd te zijn. Brandstof, voedsel en kleding moesten op de bon. Gevoelens van teleurstelling en onverschilligheid waren wijdverspreid en in leidende kringen heerste grote bezorgdheid over de zedelijke verwildering, vooral van de jeugd. Zeker, er was sprake van vernieuwing en doorbraak. Het eerste naoorlogse kabinet, geleid door de Delftse ingenieur Willem Schermerhorn, kwam met een programma van herstel en wederopbouw dat moest breken met de vastgeroeste vooroorlogse verhoudingen. Maar de grondstemming in het land was er eerder een van pessimisme dan van optimisme. Het zou wel eens heel lang kunnen duren voordat Nederland weer het welvaartspeil van voor de oorlog zou bereiken, en dan nog zou het zonder buitenlandse hulp niet gaan.

Des te opvallender is het dan dat het hoger onderwijs in de vijf vreugdeloze jaren na de oorlog de achterstand die door de oorlog was opgelopen al snel weer goedmaakte. Ook de Groningse universiteit richtte zich in heel korte tijd weer op. Er waren meer studenten dan ooit, de gaten in de personeelsbezetting werden in rap tempo opgevuld, er kwam een nieuwe faculteit bij en er was ruimte voor nieuwe specialismen. Er was kortom sprake van groei en vooruitgang, zij het wel alleen in zakelijk en wetenschappelijk opzicht. Want van de hooggestemde plannen voor vernieuwing die tijdens de laatste jaren van de oorlog waren uitgebroed kwam niet veel terecht. Het idealisme waar die plannen uit waren voortgekomen, verbleekte even snel als het opgekomen was. En de zuivering van docenten en studenten leverde vooral teleurstellingen op en werd daarom maar zo snel mogelijk vergeten. In 1950 leek de oorlog al weer heel lang geleden en voelden weinig mensen nog de behoefte om te blijven napraten over wat er toen gebeurd was. Men had bovendien genoeg andere sores aan het hoofd: de atoomdreiging, het verlies van Indië, de communistische coup in Tsjecho-Slowakije, en in 1950 ook nog de oorlog in Korea.

‘WILT HEDEN NU TREDEN’

Meteen nadat de Duitsers op 16 april 1945 uit de binnenstad van Groningen waren verdreven, begon de wederopbouw. Het Militair Gezag, dat namens de Nederlandse regering in Londen tijdelijk het bewind in de bevrijde gebieden op zich had genomen, sloot op 19 april officieel de universiteit, maar stelde ook personen aan om de heropening van een zo veel mogelijk gezuiverde universiteit voor te bereiden. De in 1942 ontslagen burgemeester van Groningen, P.W.J.H. Cort van der Linden, nu weer in functie, werd aangewezen als waarnemend curator. De in Ijsbrechtum verblijvende president-curator J.E. van Welderen baron Rengers verdween van het toneel, maar zijn voormalige rechterhand, de snel weer uit Leeuwarden teruggekeerde J.L.H. Cluysenaer, die tot januari 1944 secretaris van het college van curatoren was geweest, werd meteen in zijn oude functie hersteld. Cluysenaer moest ervoor zorgen dat alle gebouwen weer over elektriciteit beschikten, dat de telefoonverbinding werd hersteld, dat de uitbetaling van de salarissen weer op gang kwam en dat de studentenverenigingen, die in de laatste oorlogsdagen hun tehuis waren kwijtgeraakt, ergens anders onderdak vonden.

Cluysenaer maakte ook een begin met de zuivering van de universiteit. Terwijl hij zelf nooit aan een zuivering is onderworpen, legde hij al op 25 april de militair commissaris en hoofd van het Militair Gezag voor de provincie Groningen, luitenant-kolonel H. Holtkamp, een lijst van achttien namen voor van mannen (en één vrouw) ‘van wie op grond van hun houding tijdens de vijandelijke bezetting niet de getrouwe medewerking aan het herstel van het vaderland kan worden verwacht’.¹ Op die lijst figureerden de voormalige rectoren J.M.N. Kapteyn en H.M. de Burllet (beiden naar Duitsland gevlucht), de nooit aangetreden hoogleraar M.D. Dijt, erkende nazi’s als de hoogleraar antropogenetica W.F.H. Stroër en de eerste pedel Douwe van der Veen, en de assistente bij anatomie, mej. Ea Baggerman, een protegé van De Burllet. Verder leverde Cluysenaer op 2 mei een eerste verslag in van de lotgevallen van de universiteit onder de Duitse bezetting.

Mede op grond van deze informatie wees Holtkamp op 14 mei een voorlopig bestuur van de universiteit aan. In plaats van het college van curatoren kwam er voor de overgangperiode een college van herstel, bestaande uit de heren Cort van der Linden (voorzitter), de waarnemend commissaris der Koningin in Groningen en voormalig voedselcommissaris E.H. Ebels, en de Groningse notaris W.A. Offerhaus. Dit college van herstel zou in functie blijven tot 10 juni 1946, waarna het, aangevuld met twee nieuwe leden, verder ging als het college van curatoren. De hoogleraar staatsrecht C.W. van der Pot trad op als rector magnificus, niet alleen voor het restant van het academisch jaar 1944-1945, maar ook alvast voor het jaar 1945-1946 (Van der Pot had al in 1940 op de rol gestaan als rector magnificus, maar de Duitsers hadden hem toen vervangen door Kapteyn). Tevens wees Holtkamp de voorzitters van de faculteiten aan, waarbij hij afging op het advies van de contactgroep van hoogleraren die in de laatste oorlogsjaren iets van een ondergronds overleg tussen de ‘goede’ hoogleraren op gang had gebracht. Ten slotte stelde het Militair Gezag op 15 mei twee commissies in die moesten adviseren over de zuivering van respectievelijk het personeel en de studenten (dat wil zeggen de studenten die zich opnieuw of voor het eerst wilden inschrijven). Deze commissies moesten snel doch rechtvaardig een oordeel vellen over tientallen personeelsleden en

honderden studenten, maar zij dienden dat wel te doen vóór 16 juni, omdat de universiteit op die dag weer open moest; studenten stonden namelijk te popelen om aan de slag te gaan. Dat was te hoog gegrepen, de klus bleek toch ingewikkelder dan gedacht. Maar een week later, op zaterdag 23 juni, kon in een plechtige zitting van de *senatus amplissimus* de universiteit alsnog officieel heropend worden. Op maandag 25 juni begonnen de colleges.

Aan de officiële plechtigheid, in de aula van het Academieggebouw, ging een wijdingsdienst in de Martinikerk vooraf.² Er was, voor het begin van de normale werkzaamheden, behoefte aan een moment van bezinning en men kon zich daarvoor geen andere vorm voorstellen, ook al ging het om een openbare universiteit, dan traditiegetrouw die van een kerkdienst. Maar dan wel een interconfessionele dienst, waarin behalve een hervormde predikant, de hoogleraar theologie Gerardus van der Leeuw, ook de rooms-katholieke deken Ludovicus I.D.B. Buve en de gereformeerde predikant P. van Strien voorgingen. Zij zouden de toon moeten zetten voor de nieuwe Groningse universiteit.

De dienst begon met een orgelpreludium, waarna deken Buve het votum uitsprak. Daarna zongen de aanwezigen enkele liederen uit Valerius' *Nederlandsche Gedenck-clanck*, zoals het bekende ‘Wilt heden nu treden’:

Wilt heden nu treden, voor God onze Heere,
Hem boven al loven van harte zeer;
En maken groot zijns lieven namens eere
Die daar nu onze vijand slaat terneer.

Vervolgens deed ds. Van Strien de eerste Schriftlezing, namelijk de overbekende tekst uit 1 Korinthiërs 13 vers 2 over de liefde: ‘En al ware het dat ik de gave der Profetie had, en wist alle de verborgenheden en al de wetenschap, en al ware het dat ik al het geloof had, zoodat ik bergen verzetste, en de liefde niet had, zoo ware ik niets.’³ En toen was het woord aan Van der Leeuw, die de overweging uitsprak.

Natuurlijk uitte Van der Leeuw allereerst zijn blijdschap over de verlossing van het vaderland en de herrijzenis van de Groningse universiteit. ‘Van een werkloos, clandestien of illegaal bedrijf wordt zij thans weer een levend lid van de Nederlandsche volksgemeenschap,’ zei hij.⁴ Maar de overgang van duister naar licht was niet eenvoudig. Er was verdriet, over de gevallen en ontheemden. Er waren ook zorgen, over de verwarring en de onzekere toekomst. ‘Wij zijn,’ verklaarde Van der Leeuw, ‘zeer arm geworden, ook geestelijk arm. Een algemeene verwildering dreigt nu ons volk aan te grijpen.’ Vooral het jongere geslacht baarde hem zorgen: ‘De jeugd heeft het jaren lang zonder jeugdbeweging, zonder leiding moeten doen.’ En er was teleurstelling, ook op specifiek universitair terrein, want de universiteit had velen, oud en jong, in de kou laten staan:

Van haar is geen krachtige leiding uitgegaan, die van haar als beschavingscentrum van ons volk mocht worden verwacht. Over strekking en aard van die leiding heerst aan de universiteit geen eenstemmigheid, er is bitterheid van studenten tegenover studenten, van studenten tegenover docenten, van docenten tegenover docenten.⁵

Juist daarom was het nodig eerst een moment van bezinning in te lassen en aan de hand van het woord van Paulus het besef weer tot leven te brengen dat kennis en wetenschap niets zijn zonder de liefde.

1 Gerardus van der Leeuw, hoogleraar godsdienstgeschiedenis en minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1945-1946. Olieverfschilderij door Annemarie Buschers (2014). Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Maar wat is liefde, wat bedoelde Paulus daarmee? Liefde was volgens Van der Leeuw niet de vergaande toegeeflijkheid jegens degenen die zich misdragen hadden, of de vriendelijke praatjes waar dominees en pastoors zo goed in zijn. Liefde is het besef dat er een wereld van een hogere orde is, die normen stelt aan ons bestaan. Zij is daarmee ook de voorwaarde voor alle menselijke arbeid die er aanspraak op maakt waarde te hebben.⁶ Het is de liefde voor het vaderland, de liefde tot land en volk, die voor de oorlog vaak uit zicht was geraakt, maar in de verdrukking was herleefd. Liefde is verder de liefde tot de naaste, die uitgaat van vertrouwen en respect voor de ander. 'Vertrouwen en nederigheid, die twee zijn het, die ons volk noodig heeft, die ook de universiteit kunnen maken tot wat zij wezen moet: een academische gemeenschap, *civitas academica*.'⁷ En ten slotte gaat het om de liefde tot God, want daarop is ons normbesef gebaseerd, ons verantwoordelijkheidsgevoel. Zolang die liefde tot het land, de naaste en God ontbreekt, zal Nederland een arm land blijven, arm van geest in ieder geval. Het